

Hoe houden we elkaar vast?

door Ingrid Wijngaarde
10 november 2024

Geloofsontwikkelingstheorie

De theoloog-psycholoog [James W. Fowler](#)¹ heeft een theoretisch model bedacht voor hoe de spirituele ontwikkeling van mensen gedurende hun hele leven verloopt. Hij stelt dat het spirituele bewustzijn van mensen in zeven stappen gebeurt en dat het parallel loopt aan andere soorten van menselijke ontwikkeling (cognitief, emotioneel, sociaal, lichamelijk, motoriek, mentaal, etc.). Er zijn daarom overlappingen en overeenkomsten.

Fowler suggereert dat spiritualiteit een fundamenteel aspect van het menselijk bestaan is en dat die gedurende het leven een continuüm van ontwikkeling laat zien, of men nu wel of niet gelooft. Hij definieert geloof en religie als een manier om met bestaansvragen om te gaan en betekenis en orde te scheppen in het leven.

Andere ontwikkelingsmodellen

De vele aspecten van menselijke ontwikkeling zijn een studie op zich. Wetenschappelijke onderzoekers als ontwikkelingsbiologen, filosofen, psychologen en sociologen proberen het brede scala van menselijke functies en vaardigheden te verklaren en ook de ontwikkeling ervan. De resultaten zijn het cognitieve ontwikkelingsmodel van Jean Piaget en het [psychosociale model van Erikson](#). Fowlers Stages of Faith Development model is gebaseerd op deze eerdere werken. Zijn model wordt in veel onderzoeken over religie en geloof gebruikt.

Zeven fasen van geloofsontwikkeling

Fowler beschrijft geloof als een belangrijke universele vaardigheid die betekenis geeft aan het menselijk bestaan. Hij stelt dat geloofsontwikkeling een proces is dat door alle mensen wordt gebruikt, ongeacht of ze een geloof aanhangen of niet, en dat het van toepassing is op elke geloofsrichting. Fowler stelt dat iedereen gelooft, omdat mensen naast religie ook (geloofs)vertrouwen hebben in andere sociale en abstracte structuren zoals geld, familie of macht. En elk van die kaders maakt een soortgelijk proces van geloofsontwikkeling in zeven stadia of stappen door.

De stadia worden in dit artikel toegelicht, hier en daar van nuances voorzien om het model aansluiting te laten vinden bij de specifieke context van de geloofspraktijk van de zevendedagsadventisten.

¹ James Fowler was directeur van het Center for Research on Faith and Moral Development en het Centrum voor Ethiek. Hij ging in 2015 met pensioen. Hij werd het meest bekend om zijn model over geloofsontwikkeling. In 1981 schreef hij hierover in zijn boek 'Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning'.

www.toolshero.com

Figuur 1 – Fowlers zeven stadia van geloofsontwikkeling

Fase 0: Ongeloof: 0-2 jr.

Een kind leert in dit stadium te vertrouwen op de goedheid of slechtheid van de wereld op basis van de manier waarop het kind door zijn ouders wordt behandeld.

De baby moet nog een gevoel van veiligheid, consistentie en vertrouwen ontwikkelen. Deze gevoelens vertalen zich later in gevoelens van veiligheid, hechting en vertrouwen in mensen. Omgekeerd kunnen situaties van verwaarlozing of misbruik leiden tot de vorming van gevoelens van wantrouwen en (verlatings)angst.

Fowler noemt deze fase: ongedefinieerd geloof, maar in dit stadium kunnen we niet spreken van geloof. Geloof is immers een bewuste keuze, en die keuze kunnen baby's niet maken. Maar het vertrouwen dat in dit stadium wordt opgebouwd legt wel een belangrijk fundament voor vertrouwen in andere machtssystemen, en dus ook geloof in God.

Fase 1: Intuïtieve projectie: 2-7 jr.²

In de eerste bewuste fase wordt intuïtieve projectie, oftewel aannemen en nabootsen van symbolen, rituelen en verbeelding, onderdeel van het leerproces. Het geloof in dit stadium ontwikkelt zich voornamelijk door verhalen en de gedragingen van ouders en anderen. Daaruit ontstaat een besef van goed en kwaad en het meedoen aan de godsdienstige praktijk (bidden met gesloten ogen), maar het is nog (steeds) geen echte eigen geloofsbeleving. Er zijn nog geen logische argumenten en verklaringen voor hoe de wereld eruitziet. Het vermogen om echt van fantasie te onderscheiden is nog niet goed ontwikkeld. Er zijn natuurlijk wel uitzonderingen. Hoogbegaafde kinderen kunnen al heel vroeg de argumenten op een rij hebben en echt geloof beleven.

² Fowler noemt deze fase: Intuïtief Projectief geloof – intuïtief nadoen.

Fase 2: Narratief geloof: 7-12 jr.³

In deze fase kan informatie die binnenkomt eindelijk worden geordend in eigen, geïnternaliseerde verhalen, en morele regels worden begrepen. Er is echter soms een onvermogen om afstand te doen van het eigen, soms verzonnen of geconstrueerd verhaal en er de juiste betekenis aan te geven. Het gevoel van veiligheid is in deze fase erg belangrijk. Rechtvaardigheid en eerlijkheid worden nog als wederkerig beschouwd – *als ik eerlijk ben, is de ander dat ook*. Wanneer dat niet altijd blijkt op te gaan, heeft het grote impact op het vertrouwen en zelfvertrouwen. Een onveilige kerk of een onveilig thuis draagt bij aan vroegkinderlijke trauma's, die op een of andere manier doorwerken in de volwassenheid en die de geloofsontwikkeling kunnen beïnvloeden.

Het is daarom belangrijk dat ouders hun kinderen successievelijk meenemen in het geloofsverhaal van de geloofsgemeenschap – en dat niet alleen als theorie – *wat moet* –, maar ook hoe dat uitwerkt in de praktijk – *wat kan en écht werkt*.

Het is een van de waardevolle kenmerken van onze geloofsgemeenschap dat het adventistisch geloofsverhaal in elke leeftijdsperiode via het sabbatschoolmateriaal wordt aangeboden. Op deze manier worden de verhalen successievelijk uitgediept en kan er thuis en in de gemeente over worden gesproken, zodat er ruimte is voor het stellen van vragen en het ontvangen van antwoorden.

Fase 3: Geloofssynthese: 12–23 jr.⁴

In deze fase ontstaat het vermogen om abstract te denken en betekenis te zien in de verhalen, rituelen en symbolen van het geloof. En in deze periode komt de geloofsontwikkeling – net als elke andere ontwikkeling tot volwassenheid – mentaal, sociaal, fysiek, emotioneel, etc. – en op een cruciaal kruispunt. Er ontstaat zelfidentificatie van de jongvolwassene en identificatie met het geloofssysteem van de ouders en de geloofsgemeenschap. Het is gedurende deze jaren dat de belangrijkste keuzes ten aanzien van het geloof worden gemaakt. Faalt deze aansluiting, dan verliest de kerk haar toekomstig kader.

Als de omgeving veilig, liefdevol en consistent was in de fasen 0 t/m 2 en *als* de omgeving een eerlijke presentatie gaf van wat ik noem *de faalbaarheid van de geloofsbeleving*,⁵ zal de jongere gemakkelijker openstaan voor het ontwikkelen van een persoonlijke relatie met God. Immers, hij *má*g falen – van God, van zijn ouders en van de geloofsgemeenschap. Pas wanneer die faalangst wegvalt, zal het geloof, zoals het zo vaak bij jongeren gaat, met een enorme passie worden omarmd en beleefd.

Maar als het voorbeeld van geloofsbeleving van de omgeving in de fasen 0 t/m 2 ambivalent en onveilig was, vindt er in deze fase een resolute afwijzing van het geloofssysteem plaats, omdat er een cognitieve dissonantie⁶ ontstaat tussen de theorie en de praktijk van het geloof. Als er daarnaast geen aansluiting is bij ouders of de geloofsgemeenschap, en er geen ruimte is voor vragen of het uitdagen van het algemeen aanvaarde geloofsconcept, wordt het geloof beleefd als 'het saaie geloof van mijn vader/moeder'. Er is geen eigen geloofsidentiteit, of die is verwarrend, beangstigend en moraal wordt als opgelegd en zwaar ervaren.

³ Fowler noemt deze fase: Mystiek-Literair geloof – geloof gebaseerd op mystieke, wonderlijke verhalen.

⁴ Fowler noemt deze fase: Synthetisch-conventioneel geloof.

⁵ De meeste zevendedagsadventisten houden weinig rekening met het kunnen falen van hun geloof – de theorie is perfect, dan zit je goed en komt het wel goed. Echter, in de Bijbel zien we geloofshelden die op tal van punten faalden, ondanks een goede theorie en een nauwe band met de Almachtige. Jezus zegt: Gij ziet niet dat gij naakt en blind en berooid bent. Gij houdt u bezig met de verkeerde dingen, met de verkeerde uitgangspunten (Openbaring 3:14-22). Hij raadt aan om een andere visie en mindset te ontwikkelen. Faalbaarheid erkennen, leert ons genade te waarderen.

⁶ Cognitieve dissonantie ontstaat wanneer de theorie van het Godsbeeld van het individu niet overeenstemt met de praktijk van de eigen geloofsbelijdenis. De praktijkkeuzes zullen resulteren in gevoelens die niet in harmonie zijn met de aangenomen of overgedragen overtuigingen.

Fase 4: Reflecterend geloof: 23 tot eind 30 jr ⁷

In dit stadium neemt de persoon de verantwoordelijkheid voor zijn of haar (geloofs)overtuigingen en gevoelens. Als in fase 3 de ontsporing inzette, zal de geloofsontwikkeling in dit stadium traumatisch eindigen en gekenmerkt worden door angst en (innerlijke) strijd. Fowler maakt de cognitieve dissonantie tot intrinsiek onderdeel van de geloofsontwikkeling in deze fase.⁸ Ik verwerp dat. Wat wel kenmerkend is, is dat in het nominale christendom, maar ook in het Adventisme, we veel conflicterende dissonanties in deze fase herkennen:

- Als God liefdevol is, waarom is er een eeuwig brandende hel?
- Als God het huisgezin zegent, waarom is er hier bij ons altijd ruzie?
- Als God verlangt dat we een ruzie bijleggen voordat we gaan slapen, waarom is er geen vergeving?
- Als God in de gebedsruimte is waar wij met Hem samenkomen, waarom gebeurt er onrecht en immoraliteit, en belangrijker: waarom wordt het getolereerd?
- Als God gebeden van anderen in de zendingsberichten beantwoordt, waarom niet die van mij?
- Als God van vóór de geboorte uitverkiest wie behouden worden, wat dragen mijn inspanningen dan nog bij?

In de praktijk worden deze kenmerken van angst en strijd niet in dezelfde mate beleefd door personen die in fase 3 werden geconfronteerd met de cognitieve dissonanties in het geloof van hun ouders en/of geloofsgemeenschap. M.a.w., de dissonanties zijn niet altijd het gevolg van overdracht. Wat wel kenmerkend is voor fase 4, is dat dit de fase is waarin besloten wordt het geloof al dan niet over te dragen op de volgende generatie. Wanneer er sprake is van dissonanties, ervaren de jongvolwassenen een onvermogen om het geloof over te dragen op hun kinderen – ze hebben het namelijk zelf niet geleerd, gevoeld en beleefd. Ze hebben gefaald om het geloof te verinnerlijken en vast te houden – ze weten gewoonweg niet wat ze zouden moeten overdragen.

Ze trekken de gemeenschappelijke en eigen aannames van het geloof in twijfel en omdat dit innerlijke strijd en onbehagen oplevert, kiezen ze voor de copingstrategie van vermijding. Ze zijn niet ongelovig geworden, maar het geloof wordt niet als iets positiefs beleefd en ze zijn gewoonweg niet in staat om het over te dragen.

In deze periode vindt daarom de grootste kerkverlating plaats. En het is des te zuur voor de geloofsgemeenschap, want het vreet aan de toekomst van de kerk. De uittreding of het opgeven van het geloof der vaders is echter voor deze leeftijdsgroep een te prefereren oplossing wanneer hun bestaansvragen niet worden beantwoord en hun verwarringen niet worden opgelost. Het gevolg is dat hun geloofsontwikkeling en beleving stagneert. Ze staan er vaak wel op dat hun namen in de kerkboeken blijven staan, aan de ene kant vanwege schaamte tegenover *een perfecte gemeenschap van gezegenden* te moeten erkennen dat zij hebben gefaald – zo voelt het althans, of uit wrok vanwege het gevoel dat de gemeenschap heeft gefaald tegenover hen – *‘ik ben ongezien gekomen en ongezien weer weggegaan’*.

We moeten als zevendedagsadventisten in gedachten houden dat Fowler en andere ontwikkelingspsychologen hooguit vanuit de traditionele christelijke context (nominaal katholiek of protestant) spreken. Wij als zevendedagsadventisten hebben andere kenmerkende dissonanties. Onze grootste dissonantie is dat we een kenniskerk zijn – de theorie van waarheid is voor ons hoofdzaak en hoofdzakelijk cognitief – we hebben liefde voor het Woord en minder voor de Auteur van het Woord en Zijn kinderen. We zijn laodiceaans en zijn dat ook tegenover elkaar en tegenover onze kinderen. Een ander kenmerk, dat min of meer het gevolg is van het theoretisch perfectionisme, is soms ietwat extreme orthodoxie of extreem liberalisme bij sommige groepen in de geloofsgemeenschap. De orthodoxen leven vanuit de angst om gevestigde standpunten (weer eens)

⁷ Fowler noemt deze fase: individueel-reflectief, gekenmerkt door angst en strijd. N.m.m. zal die angst en strijd er alleen zijn als in de vorige twee fasen de geloofsontsporing inzette.

⁸ Fowler neemt de gedachte blijkbaar over van Robert Keeley.

tegen het licht van het Woord te houden. De leden in deze groep laten elkaar en zelfs de pioniers geen “ruimte om te groeien”. Er wordt veel en graag geciteerd uit de visionaire erfenis van Ellen White, zonder er rekening mee te houden dat Ellen White van 1844 een andere geloofsbeleving had dan die van 1914. De liberalen leven vanuit de vrijzinnigheid het geloof te beoordelen naar de eigen meningen en theorieën en daarnaar de Bijbelse en profetiebevestigende seculiere geschiedenis te interpreteren. Dit is rechtsextremisme en links-extremisme en het missen van de gulden middenweg. De effecten die het voortdurend botsen van deze twee ontwikkelingsrichtingen heeft, hebben eenzelfde uitwerking op geloofsontwikkeling binnen onze geloofsgemeenschap – grote uittreding binnen deze leeftijdsgroep.

Fase 5: Verbindend geloof ⁹

De volgende fase is in eigenlijk alle ontwikkelingsmodellen – cognitief, sociaal, spiritueel, emotioneel – de fase van de mid-life crisis. Wat heeft het harde werk me nu werkelijk opgeleverd? En wat heeft het strikte geloof mij meer gebracht dan aan regeltjes voldoen? Dat de kinderen niet in de geloofsgemeenschap zijn gebleven, doet pijn. De zelfreflectie laat – met de kennis van nu - veel verkeerde beslissingen zien – in de opvoeding, in de geloofspraktijk thuis en in de geloofsgemeenschap. Er kunnen nu twee dingen gebeuren:

- a. Iemand die de vorige stadia heeft overleefd, erkent dat er paradoxen en mysteries verbonden zijn aan de waarden en normen van het geloof, want – als hij eerlijk is – heeft hij ze zelf intens beleefd, of
- b. Iemand glijdt stilletjes af naar de zelfkant van het geloof en zegt de geloofsgemeenschap alsnog vaarwel.

Degenen die in dit stadium nog steeds een geloofsontwikkeling doormaken, kunnen relativeren en verdergaan dan de traditionele overtuigingen die zij hebben geërfd uit de vroegere stadia. Een belangrijk kenmerk is dat de eigen geloofsbeleving openstaat voor andere vormen van persoonlijke beleving en ze (h)erkennen de genade die ze zelf hebben ontvangen. Dit is bevrijdend. Moeilijke worstelingen van de vorige fasen hebben plaatsgemaakt voor een volwassen geloofswandeling, ingebed in liefde voor God en genade voor zichzelf en voor anderen. Er is besef van de waarde van de gemeenschappelijke geloofsoefening en de geloofsontwikkeling van de gemeenschap als geheel. De sociale contacten die men in de loop der jaren heeft opgebouwd, zijn sterk. Antwoorden op sommige van de moeilijke geloofsvragen zijn gevonden en de erkenning dat sommige antwoorden er gewoonweg niet zijn. Door dit besef staat men open voor de worstelingen en de overtuigingen van andere mensen en zelfs andere geloofsrichtingen, want: *I've been there. I am also a sinner saved by grace*. Men neemt geen afstand van de eigen geloofsbasis,¹⁰ alleen ziet het huis dat erop gebouwd is er ietsjes anders uit. Deze manier van geloofsbeleving is waardevol voor de gemeenschap, want het kan het geloof van anderen informeren, verdiepen, versterken, aanmoedigen en verrijken. Er kan een medemenselijk getuigenis worden afgelegd – vanuit de praktijk en niet (alleen) vanuit de theorie.

Fase 6: Dienend geloof ¹¹

Slechts een beperkt aantal mensen is in staat om in hun geloofsontwikkeling dit stadium te bereiken. Het beste voorbeeld is de Here Jezus zelf. Hij liet zich niet beperken door de verschillen in religieuze opvattingen van de Sadduceeën en de Farizeeën. Hij kon met elke klasse omgaan, met Joden, Grieken, Romeinen, Samaritanen, Filistijnen en zondaars. De samenstelling van zijn volgelingengroep en Zijn vele confrontaties met Zijn opponenten laten zien dat Hij met alle karakters op een dienende wijze kon omgaan. Hij kon aan allen mededogen en begrip tonen.

⁹ Fowler noemt dit: Conjunctief: niet als vaststaand tot uitdrukking brengend.

¹⁰ Onze 28 geloofspunten en de typische kenmerken van het zevendedagsadventisme.

¹¹ Fowler noemt dit stadium: universaliserend geloof. Mensen die het universum kunnen begrijpen. Voor zevendedagsadventisten klinkt dit New-Agerig, want God is niet het universum. Hij omschrijft het als de verlichtingsfase en dit klinkt ons Yoga-Nirvana in de oren.

Er staat geschreven dat des te hoger het getal van de jaren wordt, des te wijzer het hart (Psalm 90:12). Wijsheid is zelfkennis door praktijkervaring. Het is geloof in actie. Mensen die in dit stadium zijn, hebben de potentie om belangrijke religieuze figuren te worden. Dat komt omdat ze het vermogen hebben om met iedereen om te gaan in elk stadium van hun geloofsontwikkeling, zonder neerbuigend of veroordelend te zijn. Mozes kon dat – terwijl we hem nadrukkelijk niet op gelijke voet met Christus zouden willen plaatsen. Van hem wordt gezegd dat hij de zachtmoedigste mens op aarde was (Numeri 12:3). Hij kon voor Mirjam pleiten (verzen 11-13) ofschoon die aan zijn stoelpoten zaagde. Jacobus 3:13 zegt het zo: “Wie is wijs en verstandig onder u? Hij tone uit zijn goede wandel zijn werken met wijze zachtmoedigheid.” Salomo was iemand die veel geleerd heeft uit zijn fouten. Zijn levensles voor en aanmoediging aan ons staan in Prediker 11 en 12. Mensen in deze fase koesteren het leven en de grote genade Gods en zetten hun geloof om in daden, dagen de status quo uit en werken aan het creëren van rechtvaardigheid en recht in de wereld en in de geloofsgemeenschap.

Wat denk je ervan? Herken je de uitleg over de stadia van de geloofsontwikkeling, gebaseerd op het model van Fowler en aangepast aan onze adventistische context? Ga je zelf door een van de fasen van geloofsontwikkeling? Welke? Hoe stimuleer je een positieve geloofsontwikkeling bij je eigen kinderen en bij de kinderen in je geloofsgemeente? Kun je een mentor zijn voor alle kinderen in de gemeente, ook voor de kinderen van personen met wie je minder goed kunt opschieten? Hoe stimuleer je een veilige kerkomgeving en een veilige thuisomgeving waarin er ruimte gelaten wordt om te kiezen voor het geloof? Welke tips heb je voor mensen die twijfelen aan hun geloof?

Deel je ervaringen en tips in het opmerkingenveld hieronder.

Meer informatie

1. Janse, B. (2022). *Fowlers stadia van geloofsontwikkeling*. [laatste update 23-10-2023] van Toolshero: <https://www.toolshero.com/psychologie/vogels-stadium-van-religieuze-ontwikkeling/>
2. [Fowler, J.W.](#), & Dell, M. L. (2006) - FilmVandaag. *Podia van geloof vanaf de kindertijd tot de adolescentie: reflecties op drie decennia van geloofsontwikkelingstheorie*. Het handboek van spirituele ontwikkeling in de kindertijd en adolescentie, 34-45.
3. [Fowler, J. W.](#) (1981). *De stadia van het geloof: de psychologie van de menselijke ontwikkeling en de zoektocht naar betekenis*. San Francisco: Harper & Row.
4. Parker uit S. (2006) - FilmVandaag. *Metten van de ontwikkeling van het geloof*. Tijdschrift voor Psychologie en Theologie, 34(4), 337-348.
5. Rose, D. van Rose, D. B. - Ja. (1991). *Een instrument om vier van James Fowlers geloofsstadia te meten (Doctoraal proefschrift)*. California School of Professional Psychology-Fresno, California.